

THE LAST KINGS OF MACEDONIA AND THE TRIUMPH OF ROME

IAN WORTHINGTON

Worthington, Ian. *The Last Kings of Macedonia and the Triumph of Rome*.

New York: Oxford University Press, 2023 (ISBN: 9780197520055).

Ασχολούμενος με την αρχαία ιστορία της περιοχής μου (Άνω Μακεδονία), φυσικά χάρηκα πολύ όταν προσφάτως έμαθα πως ο Ian Worthington, ένας από τους μεγαλύτερους ζωντανούς ιστορικούς της αρχαίας Μακεδονίας, δημοσίευσε μονογραφία για τους τελευταίους βασιλείς των Μακεδόνων και για την ρωμαϊκή κατάκτηση. Κατάφερα όχι μόνο να διαβάσω το ψηφιακό βιβλίο, αλλά και να ακούσω το ηχητικό που τόσο γρήγορα παρήχθη. Δεν μπορώ να σχολιάσω εδώ λεπτομερώς το δεύτερο, όχι μόνο γιατί δεν μου άρεσε καθόλου. Το έντυπο, όμως, θα το αναλύσω διεξοδικά, αφού πιστεύω πως έχει πολλά να μας μάθει.

Βεβαίως και θα αρέσει πολύ στους λάτρες της «μακεδονικής» τέχνης η ζωφόρος από τον γνωστό τάφο στον Αγ. Αθανάσιο Θεσσαλονίκης, η οποία χρησιμοποιήθηκε πολύ πετυχημένα για τον σχεδιασμό του εξώφυλλου. Ο κάπως μακρύς τίτλος του βιβλίου ήδη αποκαλύπτει την πρόθεση του συγγραφέα να μην εξυμνεί την ρωμαϊκή νίκη, αλλά μάλλον την μακεδονική αναγέννηση υπό τους Αντιγονίδες. Μετά τα περιεχόμενα και τους καταλόγους των εικόνων και των χαρτών έρχεται ο μικρός πρόλογος του διακεκριμένου επιστήμονα (σσ. xiii-xiv), ο οποίος δεν αφήνει καμία αμφιβολία για τον σκοπό του βιβλίου να αποκαταστήσει τους τελευταίους τρεις Μακεδόνες βα-

σιλείς. Έχει απόλυτο δίκαιο όταν λέει πως νωρίτερα αντιμετωπίζονταν ως υστερόγραφα της μακεδονικής ιστορίας και συμπεριλαμβάνονταν στην ρωμαϊκή. Δεν ήταν αναμενόμενο, αλλά ο Worthington δίνει τις πολλές του ευχαριστίες εδώ. Πολύ πιο παράξενο, ίσως και απαράδεκτο, είναι το ότι έβαλε τη λίστα των ακρωνύμων μετά τον πρόλογο και τους επτά χάρτες μετά από αυτή. Ακολουθεί η εισαγωγή με τον λογοτεχνικό τίτλο «Εμείς οι τρεις βασιλείς» (σσ. 1-5). Επαναλαμβάνεται η πρόθεση του συγγραφέα και προστίθεται το καύχημα ότι το βιβλίο θα τον δικαιώσει μαζί με τους τελευταίους Αντιγονίδες. Ισχυρίζεται ότι ο Φίλιππος Ε' προσπαθούσε να αντιγράψει μια σειρά από παλιότερους δυναμικούς κυβερνήτες, χωρίς καμία απόδειξη. Η ανάμνηση της μακεδονικής ιστορίας χρησιμεύει μόνο για μια πιο κομψή επιστροφή στους «παρεξηγημένους» βασιλείς. Διαφαίνεται και πάλι η ανάγκη του συγγραφέα να τους προστατεύσει όσο από τις μεροληπτικές αρχαίες πηγές, τόσο και από τους αδιάκριτους σύγχρονους ιστορικούς. Επιστρέφει στις βαλκανικές προκλήσεις για τον Φίλιππο και τον Περσέα, και ξαφνικά βάζει το δήθεν επίκαιρο βιβλίο του στην πλούσια βιβλιογραφική σειρά για το θέμα. Πόσο, όμως, την σέβεται δείχνει η ιδιαίτερη εκτίμησή του για τους «αζεπέραστους» Hammond και Walbank. Ο Worthington εδώ ξαφνικά προειδοποιεί ότι το πόνημά του αυτό δεν είναι ιστοριογραφική μελέτη των πηγών και προϋποθέτει ότι κάποιοι θα βρουν την κριτική του στον Πολύβιο και στον Λίβιο «απονήρευτη», ώστε να τους παραπέμψει εκ των προτέρων στις παραπομπές. Μα τότε τί μελέτη είναι αυτή; Μια εκλαϊκευμένη ιστορία της μακεδονικής αξιοπρεπούς πτώσεως; Θα καταλάβουμε σύντομα.

Το πρώτο κεφάλαιο (σσ. 6-24) παρουσιάζει σε γενικές γραμμές την αρχαία Μακεδονία, αλλά από την αρχή φαίνεται η έλλειψη γνώσης της τοπογραφίας και της εθνογραφίας της. Π. χ., ο Worthington γράφει πως η οροσειρά που διέσχισε την Μακεδονία σε δύο μερίδες (Άνω και Κάτω) είναι η Πίνδος. Επίσης μοιάζει να διαφοροποιεί την Λύγκο από την Λυγκηστίδα. Όταν αρχίζει να περιγράφει τις γύρω περιοχές, μας λέει ότι η πιο επικίνδυνη για τους Μακεδόνες Ιλλυρική φυλή ήταν οι Δάρδανοι. Στη συνέχεια παρατηρεί σωστά ότι ο όρος «βάρβαρος» δεν σχετιζόταν αρχικά με τον πολιτισμό, αλλά αποκλειστικά με την γλώσσα, και ταυτοχρόνως, έστω και γενικολογώντας, διακηρύσσει ορθώς την ελληνικότητα των αρχαίων Μακεδόνων. Αργότερα, όμως, μετά από καλή παρουσίαση της μακεδονικής κοινωνικής οργάνωσης και καθημερινής ζωής, λανθασμένα συνδέει τα ευρήματα της νεκρόπολης της Σίνδου με τους Έλληνες Μακεδόνες. Φυσικά, δεν μπορούσε να αποσιωπήσει την ελληνική καλλιτεχνική επίδραση στην Ρώμη μέσω της κατεκτημένης Μακεδονίας. Αφού θα τον απασχολήσει αργότερα η επίδοση του μακεδονικού στρατού στους πολέμους με τη Ρώμη, ο Worthington

αφιερώνει ένα ικανό και τελευταίο υποκεφάλαιο σ' αυτόν, αλλά παραμένει άγνωστο από πού έβγαλε την πληροφορία ότι «σάρισσα» σήμαινε όπλο με λαβίδα.

Η προσωπικότητα του Φιλίππου Β' εξιχνιάζεται προσεκτικά και λεπτομερειακά στην αρχή του δεύτερου κεφαλαίου (σσ. 25-43), αλλά και εδώ δεν μπόρεσε να κρυφτεί η ανεπαρκής τοπογραφική γνώση. Ο συγγραφέας μας λέει ότι η Ιλλυρίδα συνόρευε με τη δυτική Μακεδονία στην περιφέρεια της Αντιπάτρειας (Μπεράτι), σήμερα Δαλματία και Κροατία (sic!). Προφανώς ο Hammond δεν ήξερε όλη του την γεωγραφία από πρώτο χέρι. Ξαφνικά και σε δύο υποκεφάλαια σκιαγραφείται η ιστορία από Φίλιππο Β' μέχρι Φίλιππο Ε', ώστε να φθάσουμε στην εποχή όταν ο προτελευταίος βασιλιάς των Μακεδόνων άρχισε να κυβερνά μόνος του. Δεν νομίζω ότι είναι σωστή η δομή αυτού του κεφαλαίου. Ο Worthington μπορούσε να ακολουθήσει αμιγώς χρονολογική γραμμή και να συμπεριλάβει την προσωπική ιστορία στην πολιτική, ίσως ως ξεχωριστό υποκεφάλαιο.

Το τρίτο κεφάλαιο (σσ. 44-64) είναι αφιερωμένο στον λεγόμενο «Πόλεμο των συμμάχων», αλλά ξεκινά με τον ερχομό των Ρωμαίων στην Ελλάδα. Μόλις έστρεψε τον Φίλιππο από τους Δαρδάνους προς τους Έλληνες (Αχαιοί εναντίον Αιτωλών), ο Worthington πάλι αναγκάζεται να επιστρέψει στην ρωμαϊκή επιχείρηση εναντίον της προβληματικής Τεύτας, η οποία εγκαινίασε ρωμαϊκό προτεκτοράτο στην ακτή της Αδριατικής και του Ιωνίου. Πράγματι σοφή είναι η παρατήρηση του Hammond ότι οι ρωμαϊκές αποστολές πήγαιναν στους εχθρούς της Μακεδονίας και έτσι έδειχναν την δυσφορία τους με το κλεινό βασίλειο. Ο Φίλιππος ίσως θυμούνταν από μικρό παιδί αυτή την περιφρόνηση και περίμενε την ευκαιρία, αλλά δεν την έλαβε στον Β' Ιλλυρικό πόλεμο και στράφηκε πάλι προς τον «Πόλεμο των συμμάχων». Σ' αυτή την περίοδο ο βασιλιάς προσπαθούσε να εξασφαλίσει τους παράκτιους διαδρόμους της Ελλάδος, αλλά δεν κατάφερε να σώσει το Δίο και την Δωδώνη από τους Αιτωλούς καταστροφείς. Βέβαια, η περισσή εμπιστοσύνη στις λεπτομερείς πηγές και ο σχετικός θετικισμός κουράζουν τον αναγνώστη. Με την αφορμή της απόφασης του Φιλίππου να παραχειμάσει στο Άργος αφού είχε εξασφαλίσει την Πελοπόννησο, ο συγγραφέας απλά εκφράζει την πίστη του ότι οι Αργεάδες κατάγονταν από εκεί, όπως και οι Αντιγονίδες. Η επόμενη φάση του πολέμου εναντίον των ιερόσυλων Αιτωλών διεξήχθη και διά θαλάσσης, με τις συμβουλές του Δημητρίου εκ Φάρου, και περιέλαβε την καταστροφή του Θέρμου ως εκδίκηση η οποία εκφράστηκε και σε νομίσματα. Ο Worthington εδώ διακόπτει την διήγηση για να μαλώσει τον Πολύβιο για την υποκριτική του στάση απέναντι στην ύβρι του Φιλίππου. Συνεχίζει με επιστημονικές εικασίες και κριτική αλλότριων εικασιών σχετικά με την σύγκρουση των συμβούλων και με την τελική πτώ-

ση τους. Είναι κάπως κατανοητό, αφού το επεισόδιο είναι πολύ ύποπτο, αλλά μόνο εικασίες απομένουν. Οπωσδήποτε καθάρισε ο Φίλιππος κι έτσι αποκόπηκε οριστικά από την παράδοση του Δώσωνα, όπως ορθά παρατήρησε ο Errington.

Ο «Πόλεμος των συμμάχων» θα τελειώσει στο τέταρτο κεφάλαιο (σσ. 65-81), αλλά πρώτα έπρεπε να τακτοποιηθούν οι Δάρδανοι. Πάλι ο Worthington μεταφέρει πολύ ευλαβώς τις παλιές τοπογραφικές εικασίες του Hammond (Manastir, Antigoneia κοντά στη Banja, Bylazora = Titov Veles). Το ξαφνικό τέλος του πολέμου μετά την μάχη της Θρασυμένης λίμνης έδωσε στον Πολύβιο την ευκαιρία να εισάγει συμβουλές του Δημητρίου εκ Φάρου για επιχειρήσεις στην Ιταλία, όπως και μετά την μάχη των Καννών. Δεν άντεξε ο ιστορικός τον πειρασμό και αφιέρωσε ολόκληρο υποκεφάλαιο στην αναίρεση των ισχυρισμών για μεγάλα ιταλικά σχέδια του Φιλίππου. Όχι πολύ τακτά, αλλά δίνει όλα τα δυνατά επιχειρήματα ότι ο βασιλιάς δεν μπορούσε να σκέφτεται έτσι (έλλειψη στόλου, προβλήματα με Ιλλυριούς και άλλους, αποθαρρυντικές εμπειρίες του παρελθόντος, ίδια επιχειρήματα και μεταφορά σε λόγους του Φιλίππου και ενός Αιτωλού στον Πολύβιο και στον Ιουστίνο αντίστοιχα). Δεν προσφέρει, όμως, κανένα επιχειρήμα ότι ο Φίλιππος δεν μπορούσε ή απλά δεν ήθελε να διαδώσει την φήμη ότι ετοιμάζει τέτοια επιχείρηση για να εκφοβίσει όχι μόνο τους εμπόλεμους Ρωμαίους, αλλά και τους γείτονές του. Βέβαια, εάν ήταν έτσι, τελικά ο Πολύβιος το αξιοποίησε στον φιλορωμαϊκό λόγο του, αλλά εκείνη τη στιγμή ο Φίλιππος δεν είχε κανένα λόγο να φοβάται μελλοντική μεγάλη ρωμαϊκή επίθεση στην ανατολικότερη Ευρώπη. Η ρωμαϊκή αυτοπεποίθηση και τακτικότητα εκφράστηκε γρήγορα με αποστολή στον Φίλιππο, όχι για να ζητήσει συγγνώμη για την μέχρι τότε περιφρόνηση, αλλά την παράδοση του Δημητρίου εκ Φάρου. Το ένα οδηγούσε πια ασταμάτητα στο άλλο για τον Φίλιππο. Η δημιουργία στόλου λέμβων και η επιθετικότητά του στην παράκτια περιοχή προκάλεσαν αποθαρρυντική ρωμαϊκή ναυτική επέμβαση. Το επεισόδιο της κατάσχεσης της συμφωνίας μεταξύ του Φιλίππου και του Αννίβα παραμένει στους αιώνες τρανή απόδειξη της επιπολαιότητας του πρώτου, αλλά και της ανετοιμότητάς του να περάσει σε ιταλικό έδαφος. Ο Αχαιός Πολύβιος βάζει ακριβώς στο επεισόδιο της Μεσσήνης την μεταβολή του χαρακτήρα του βασιλέως, για την οποία, όμως, μπορούσε να συμβάλει πάρα πολύ η απογοήτευσή του από την ατυχή αντιμετώπιση των Ρωμαίων που τελικά οδήγησε στον Α' Μακεδονικό πόλεμο. Ο Worthington εδώ κάνει μια διακοπή για να παρουσιάσει τις δύο ερμηνείες της εκφράσεως του Πολυβίου «ερώμενος των Ελλήνων», από τις οποίες η πρώτη φαίνεται οπωσδήποτε πιθανότερη. Το έτος 214 π. Χρ. ήταν φοβερό για τον Φίλιππο, με την άτιμη ήττα από τον Λαιβίνο και την απώλεια του

Δημητρίου όταν επαναστάτησε η Μεσσήνη. Για να αποκατασταθεί έτρεξε ήδη το 213 να κατακτήσει την Ιλλυρία, αρχίζοντας με την Δασσαρητία και τελειώνοντας με την Λισσό και την Σκόδρα. Φυσικά, ούτε η γερουσία στη Ρώμη δεν φοβήθηκε τον νέο του στόλο από λέμβους. Πώς πέθαναν οι δύο Άρατοι, πατέρας και γιός, παραμένει ασαφές.

Το πέμπτο κεφάλαιο (σσ. 82-101) φέρει τίτλο ("Keeping Calm and Carrying On") κατάλληλο για κείμενο καθοδήγησης. Η ανοικτή ανάμειξη της Ρώμης στις ελληνικές υποθέσεις ήρθε με την συμμαχία με τους Αιτωλούς, η οποία μπήκε σφήνα ανάμεσα στον Φίλιππο και τον Αννίβα. Ο συγγραφέας επιμένει ότι ο βασιλιάς των Μακεδόνων κράτησε την ψυχραιμία του, αντίθετα από τα προηγούμενα χρόνια, και επιδόθηκε σε διάφορες «οχυρωτικές» εργασίες μεταξύ Ιλλυρίας, Δαρδανίας, Θεσσαλίας και Θράκης. Μάλλον υποκρινόταν, κάτι το οποίο αποδεικνύεται και με την αφιέρωση που έκανε στη Λίνδια Αθηνά στη Ρόδο, ενώ οι Ρωμαίοι έπειθαν τους Πελοποννησίους να εγκαταλείψουν την Ελληνική συμμαχία και να ενταχθούν στο κοινό των Αιτωλών, και ο Ατταλός Α' της Περγάμου άρχισε να αναμειγνύεται. Τα πράγματα έγιναν πολύ περίπλοκα σ' αυτή τη φάση του πολέμου και ο Φίλιππος αναγκάστηκε να αναζητήσει σύμμαχο στον συγγενή του και εχθρό του Ατταλού, Προυσία Α' της Βιθυνίας. Οι αναφορές για ανηθικότητα του βασιλέα στο Άργος μπορεί να είναι κουτσομπολιό. Ένα ενδιαφέρον επεισόδιο σ' αυτή την περίοδο είναι η επιχείρηση κάποιου Αέροπος στη Δασσαρητία και η κάθοδος των Δαρδάνων μέχρι την Ορεστίδα, ενώ διαδιδόταν η φήμη ότι ο Φίλιππος χάθηκε. Το αντίθετο, αρκετές ελληνικές κοινότητες άρχισαν να του ζητούν βοήθεια εναντίον των Αιτωλών και γρήγορα η κατάσταση αντιστράφηκε. Ο Worthington ομολογεί ότι λείπει από τις πηγές εξιστόρηση των τελευταίων δύο χρόνων του πολέμου και ότι αναγκάστηκε να στηριχθεί στις εικασίες του Hammond και του Walbank, αλλά αυτό δεν αποτελεί επαρκή αιτία για να μας εξηγήσει την ελληνική και την ελλιπή χρονολογία του Πολυβίου σε μακριά υποσημείωση. Τελικά υπέκυψαν και οι Αιτωλοί χωρίς ρωμαϊκή υποστήριξη και πρόδωσαν την συμμαχία. Ο Τουδητάνος στάλθηκε για να επιβεβαιωθεί το αδιέξοδο και για να συμφωνηθεί η ειρήνη της Φοινίκης, η οποία δεν μπορούσε να ισχύσει για πολύ. Ο Φίλιππος στράφηκε προς το Αιγαίο, την Θράκη, ακόμα και την Καρία για να αποτρέψει κάθε κίνδυνο από εκεί. Εγκλωβίστηκε, όμως, και αναγκάστηκε να επιστρέψει στην Μακεδονία, ενώ η Ρώμη ενθαρρυνόταν να αρχίσει την επέμβασή της.

Το έκτο κεφάλαιο (σσ. 102-127) είναι πλήρως αφιερωμένο στον Β' Μακεδονικό Πόλεμο. Οι αποστολές των Αθηνών, της Ρόδου, της Περγάμου και της Αιγύπτου παρήγαγαν αναβρασμό στη Ρώμη, αλλά η κουρασμένη στρατιωτική εκκλησία αρνήθη-

κε να κηρύξει πόλεμο. Η ρωμαϊκή αποστολή στην Αίγυπτο πήγε και στην Ελλάδα, με κάποια επιτυχία μόνο στην Αθήνα. Η εκτέλεση δύο νέων Ακαρνάνων, οι οποίοι είχαν ατιμάσει τα Ελευσίνια μυστήρια ίσως χωρίς να το καταλάβουν, οδήγησε σε πόλεμο με τον παλιό σύμμαχο των Ακαρνάνων Φίλιππο. Τότε άρχισαν τα ρωμαϊκά τελεσίγραφα, όμως χωρίς αποτελέσματα. Εδώ ο Worthington μπαίνει σε θολά νερά, πρώτα κατηγορώντας τους Ρωμαίους ότι άδικα πίεζαν τον Φίλιππο και αμέσως μετά ενοχοποιώντας τον Φίλιππο ότι απάντησε τόσο απότομα στον Λέπιδο. Η απλή εξήγηση της συμπεριφοράς των δύο πλευρών είναι ότι ο Φίλιππος δεν μπορούσε πια να κάνει πίσω και η Ρώμη δεν ήθελε άλλο τύραννο σαν τον Αννίβα στην γειτονιά της. Έτσι εξηγείται και η κακή μοίρα των κατοίκων της Αβύδου. Οι ισχυροί λόγοι για την κήρυξη πολέμου από την στρατιωτική εκκλησία το 200 π. Χρ. εξερευνώνται σε χωριστό υποκεφάλαιο. Αναγνωρίζοντας ότι τελικά επετεύχθη συμβιβασμός μεταξύ των επίδοξων «γερακιών του πολέμου» και των εξαντλημένων πληβείων, ο συγγραφέας ξαφνικά αποφασίζει να ενοχοποιήσει τα ενδιαφέροντα μέσα στην ρωμαϊκή γερουσία. Εάν η Ρώμη έκανε λάθος που δεν ανεχόταν την τυραννία, τότε ας γράψει ο Worthington εκ νέου όλη την ιστορία της. Ο Φίλιππος παράτησε την θάλασσα και οι Ρωμαίοι τον πείραζαν σε διάφορα μέρη της Ελλάδος, έτσι διασκορπίζοντας τις δυνάμεις του. Για την ιεροσυλία του γύρω από την Αθήνα κέρδισε μαζί με όλους τους Αντιγονίδες την *damnatio memoriae* από τους Αθηναίους. Μετά τον ερχομό των Ρωμαίων στην Ιλλυρία και την εχθρική συνάντηση στο στρατόπεδο του Γάλβα, ο Φίλιππος αναγκάστηκε να στείλει δυνάμεις στα στενά της Πελαγονίας και στην Ηράκλεια Λύγκου (πάλι τα του Χάμοντ) για να εμποδίσει την ένωση των Δαρδάνων και των Ιλλυριών. Ο Worthington δεν μπαίνει καθόλου στις πολύ ενδιαφέρουσες λεπτομέρειες του προετοιμαστικού κύκλου που έκανε ο Γάλβας στην νοτιοανατολική Ιλλυρία και στην Άνω Μακεδονία, αλλά εκτιμά την συγκράτηση του Φιλίππου. Οι Ρωμαίοι επιχειρούσαν στο Αιγαίο μαζί με τον Ατταλό επιτυχώς και οι Αιτωλοί στην Θεσσαλία ανεπιτυχώς. Μετά τις προετοιμασίες κατά τον χειμώνα, ακολούθησε η γνωστή μάχη των στενών του ποταμού Αώου. Ο ερχομός του νέου υπάτου Φλαμινίνου στην αρχή δεν προμήνυε τίποτα κι έγινε διαπραγμάτευση με κραυγές από τις δύο πλευρές του ποταμού. Ο συγγραφέας λίγο ξέφυγε εδώ με την σύγκριση με τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο (Θεσσαλία, Σκοτία), κάτι το οποίο δεν το έχει ξανακάνει πουθενά αλλού στο βιβλίο. Δεν θα συμφωνούσα μαζί του ότι η ήττα του Φιλίππου ήτανε σχετικά μικρή. Η ερήμωση μερών της Θεσσαλίας που ακολούθησε βεβαίως και δεν εξυπηρετούσε τον βασιλέα μακροχρόνια. Προφανώς προέβλεπε την επόμενη διείσδυση των Ρωμαίων και έτρεξε να ετοιμάσει το έδαφος.

Πράγματι το χτύπημα ήρθε από τη δυτική Θεσσαλία, πρώτα του Αμυνάνδρου και μετά και του Φλαμινίνου, ενώ τα ρωμαϊκά, περγαμηνά και ροδιακά πλοία κατέλαβαν νησιά στο Αιγαίο και χτύπησαν την Εύβοια. Ο Ρωμαίος στρατηγός απέτυχε στην πολιορκία της Άτρακος μετά από πολλή ταλαιπωρία και πέρασε στην Φωκίδα. Μόλις κατάφερε ο Φλαμινίνος να πείσει τους Αχαιούς να τον ακολουθήσουν, ήρθε μεγάλη αποτυχία στον Κορινθιακό κόλπο, στην οποία συνεισέφεραν, και οι Μακεδόνες έβαλαν στρατό και στο Άργος. Η κατάσταση ήταν επισφαλής και ήρθε ώρα για διαπραγμάτευση. Ο Φίλιππος δεν χρειάστηκε να μιμηθεί πολύ τον πατέρα του Αλέξανδρου για να αγοράσει χρόνο. Ο Φλαμινίνος, όμως, αποδείχτηκε πιο έξυπνος και αξιοποίησε την εκεχειρία και τις αποστολές στη ρωμαϊκή γερουσία για να κερδίσει επέκταση της θητείας του.

Η ήττα της μακεδονικής φάλαγγας από τη ρωμαϊκή λεγεώνα στις Κυνοσκεφαλές ήτανε οπωσδήποτε γεγονός επικών διαστάσεων και το έβδομο κεφάλαιο (σσ. 128-150) αξίζει τον τίτλο του. Ο Φίλιππος αναγκάστηκε να εντάξει νέα παιδιά και απόστρατους, όπως και να οχυρώσει την Θεσσαλία για να εξαντλήσει τους Ρωμαίους ή να τους νικήσει εύκολα στην πεδιάδα. Ο Φλαμινίνος διευθέτησε τις υποθέσεις στην Ελλάδα και δέχτηκε την θεσσαλική πρόκληση πολύ προσεκτικά. Ο Worthington δεν μπορούσε παρά να ακολουθήσει την περιγραφή της μάχης των Κυνοσκεφαλών την οποία μετά από αυτοψία συνέταξε ο κύριός του Hammond. Τα σχέδια της μοιραίας μάχης είναι πολύ χρήσιμα και η διήγηση αρκετά λεπτομερής, αλλά η μακεδονική φάλαγγα δεν κατέρρευσε τότε. Μάλλον πάντοτε ήτανε αδύναμη όταν δεν είχε καλό στρατηγό. Βέβαια, ρόλο στην συντριπτική ήττα των Μακεδόνων έπαιξε και η σύσταση του στρατού τους. Ίσως δεν χρειαζόταν ξεχωριστό υποκεφάλαιο για να «γιορταστεί» το ιστορικό γεγονός. Δεν θα συμφωνήσω ότι οι Ρωμαίοι ήτανε γενικά πιο ωμοί στις μάχες από τους Έλληνες, ούτε ότι είχε πιάσει τον Φίλιππο εφησυχασμός. Η μακεδονική φάλαγγα είχε δημιουργηθεί ακριβώς για να θερίζει τους στρατιωτικούς σχηματισμούς σαν τη ρωμαϊκή λεγεώνα, όπως ξεκίνησε και αυτή η μάχη. Να περιμένει κανείς από τον Φίλιππο ή οποιονδήποτε άλλο να επινοήσει νέο σχηματισμό κατά το ρωμαϊκό πρότυπο σημαίνει να περιμένει την κατάθεση των όπλων. Ακολούθησαν έξυπνες διαπραγματεύσεις, στις οποίες ο Φίλιππος παρέδωσε ό,τι του είχε ζητηθεί από καιρό, αλλά οι Αιτωλοί κέρδισαν λίγα και δεν ήτανε καθόλου ικανοποιημένοι. Ο Φλαμινίνος προφανώς ήθελε να εμποδίσει οποιαδήποτε μελλοντική σύμπραξη του Φιλίππου με τον Αντίοχο. Ο βασιλιάς κάπως κατάφερε να διώξει τους Δαρδάνους από τα εδάφη του στη δυτική και στην κεντρική Μακεδονία, αλλά οι Ορέστες πάλι έδειξαν το επαναστατικό τους πνεύμα. Ενώ ο Φίλιππος τακτοποιούσε την Μακεδονία,

οι Έλληνες χαίρονταν την «ελευθερία» η οποία τους ανακοινώθηκε στα Ίσθμια, και η Ορεστίδα ανεξαρτητοποιήθηκε. Ο Worthington δεόντως παραθέτει τις εντυπωσιακές επιτυχίες του Φιλίππου όχι για να ετοιμαστεί για νέο πόλεμο με την φιλική πια Ρώμη, αλλά απλά για να εξασφαλίσει τα σύνορα και την εσωτερική τάξη στην Μακεδονία. Οι Ρωμαίοι μάλλον έβλεπαν και την κυρίως Μακεδονία ως απειλή, παρόλο που δεν ήταν, ενώ ο Φίλιππος και ο Περσέας, επαναλαμβάνω, δεν μπορούσαν να παρατήσουν την φάλαγγα και να την αντικαταστήσουν με άλλο σχεδιασμό, όσο και να ήξεραν τις αδυναμίες της. Το μόνο μάθημα που δεν μπορούσαν παρά να μάθουν από τη μάχη των Κυνοσκεφαλών ήταν ότι πρέπει πάντα να αναπτύσσουν την φάλαγγα σε πεδινές εκτάσεις και να προστατεύουν τις πτέρυγες.

Ο τίτλος του ογδού κεφαλαίου (“Macedonia Renascent”, σσ. 151-179) είναι κατά την γνώμη μου ακατάλληλος. Η Μακεδονία δεν χρειάστηκε ποτέ αναγέννηση, γιατί ποτέ δεν πολέμησε για έδαφός της. Η συμμαχία του Φιλίππου με τους Ρωμαίους κατά τους Αιτωλούς και τον επεμβαίνοντα Αντίοχο, βέβαια, ήταν μια νέα αρχή πάλι εκτός Μακεδονίας. Η Ρώμη έπρεπε τώρα να ταλαιπωρείται με την ελληνική πολυπλοκότητα, ενώ ο βασιλιάς επένδυσε στην πολύτιμη φιλία μια κορώνα από χρυσό και κάθε υποστήριξη για τους Σκιπίωνες στην πορεία τους προς τον πόλεμο με τον Αντίοχο. Ο Worthington πάλι τείνει να κατηγορεί την γερουσία και τους Ρωμαίους γενικά για παράνομη συμπεριφορά απέναντι στον Φίλιππο, παραθέτοντας διάφορες περιπτώσεις ρωμαϊκής περιφρόνησης, οι οποίες, όμως, δείχνουν μόνο ότι οι Ρωμαίοι ήταν πρόσφατοι νικητές και ότι ο Φίλιππος το καταλάβαινε. Είναι απίθανο ότι επίτηδες δεν έστειλε βοήθεια στον Βούλσο όταν αυτός πατάχθηκε από θρακικές φυλές στο δρόμο. Ο συγγραφέας αποδειχνει τον αβάσιμο θετικισμό του βάζοντας τις γραφές του Λιβίου στο στόμα του Φιλίππου, ενώ το μόνο που είναι σίγουρο είναι ότι υποθέσεις κέρδιζε όποιος ικανοποιούσε τη Ρώμη. Η ατυχία της Μαρώνειας απειλούσε τις σχέσεις, αλλά ακόμα και μετά τις βαθιές επεμβάσεις του Φιλίππου στην Θράκη, ο γιός του Δημήτριος κατάφερε να πείσει την γερουσία ότι όλα ήταν νόμιμα και αναγκαία. Ο Worthington εμφανίζεται αντιφατικός σε σχέση με την Δευρίοπο, αφού στην αρχή του βιβλίου την παρουσίασε ως μέρος της Άνω Μακεδονίας και στη μέση ξαφνικά μπερδεύεται και υποστηρίζει ότι η ακριβής της θέση στα πλαίσια της Παιονίας (!) είναι άγνωστη. Η μεταφορά πληθυσμού από τις παραθαλάσσιες πόλεις στα παιονικά (;) σύνορα στα χνάρια του Φιλίππου Β’ είναι μία ακόμα απόδειξη της αστάθειας των μακεδονικών συνόρων και αξίζει περαιτέρω διερεύνησης. Όσο η Ρώμη παρέμενε παθητική, ο Φίλιππος μπορούσε να πραγματοποιεί τα σχέδιά του προς βορρά και ανατολή. Το ύποπτο επεισόδιο της σύγκρουσης μεταξύ των γιών

του Φιλίππου εξερευνάται σε ειδικό υποκεφάλαιο, με πολλές εικασίες και χωρίς αποτελέσματα. Η σύγκυση συνεχίζεται στο επόμενο υποκεφάλαιο, εκείνο για τον θάνατο του Φιλίππου, αφού το Ρολογ δεν μπορεί να είναι ούτε δαρδανικό ούτε πιο κοντά στην Μακεδονία. Παρόλο που πέθανε ο Φίλιππος, αρκετοί Βαστάρνοι εγκαταστάθηκαν στη Δαρδανία κατά το σχέδιο. Το τελευταίο υποκεφάλαιο συνοψίζει καλά την προσωπικότητά του και το έργο του, πλην της εμμονής ότι δεν εκσυγχρόνισε την φάλαγγα και ότι είναι αδικημένος στην ιστοριογραφία.

Το ένατο κεφάλαιο (σσ. 180-202) αφιερώνεται στον τελευταίο Αντιγονίδα και αρχίζει από τα πρώτα χρόνια του με την εκστρατεία στην Θράκη, την ανανέωση της φιλίας με τη Ρώμη, τα δημοφιλή μέτρα στην Μακεδονία και τους δυναστικούς γάμους. Τα αγάλματα που ήγειρε στους Δελφούς και η συμμετοχή αντιπροσώπων του στη Δελφική Αμφικτυονία δείχνουν την διάθεσή του να επιβληθεί στην Ελλάδα μετά την κατάρα από τους Αθηναίους. Οι περιορισμένες του επεμβάσεις στην Ελλάδα, στην Θράκη και στη Δαρδανία δεν προκάλεσαν πολλή ανησυχία στη Ρώμη, αλλά στάλθηκαν κάποιες αποστολές να εξερευνήσουν τα πράγματα και να λύσουν κάποια ζητήματα. Η διαβολή ήρθε από τον βασιλιά της Περγάμου, τον Ευμένη, ο οποίος πρώτα δεν έπειθε την γερουσία με τους ισχυρισμούς ότι ο Περσέας ετοιμαζόταν για πόλεμο με τη Ρώμη, αλλά κατά την επιστροφή, στους Δελφούς έπεσαν πέτρες πάνω του και το έστρεψε εναντίον του Περσέα. Εδώ θα συμφωνήσω με τον Worthington ότι οι αναφορές για συνομωσία του Περσέα είναι αναξιόπιστες κι επίσης ότι του σφράγισαν την μοίρα. Όλοι πια ετοιμάζονταν για πόλεμο και η Ρώμη ύπουλα έστειλε κατηγορητήριο γράμμα στους Έλληνες με απίστευτες κατηγορίες κατά τον βασιλιά, οι οποίες διαβάζονται σε αποσπάσματα μιάς επιγραφής στους Δελφούς. Καλά έκανε ο συγγραφέας που τις έβαλε μέσα στο κύριο κείμενο και όχι σε υποσημείωση, γιατί είναι πράγματι ένα μνημείο υποκρισίας. Η μία σημαντική προσπάθεια να αποφευχθεί η αιματοχυσία απέτυχε, με δύο αντικρουόμενες εκδοχές. Το τελευταίο υποκεφάλαιο περιέχει μια μικρή συζήτηση των κυρίων προτεινομένων αιτίων του πολέμου. Και μύριες να έχουν προταθεί, η κοινή λογική κι εκείνη του συγγραφέα υποστηρίζει μόνο μία εξήγηση: μακρά ανοχή και ξαφνική ρήξη.

Και ο Τρίτος μακεδονικός πόλεμος έχει δικό του κεφάλαιο, το δέκατο (σσ. 203-220). Ο Worthington αρχίζει με την κατάσταση του μακεδονικού βασιλείου και του στρατού, η οποία ήταν πράγματι εντυπωσιακή και δείχνει καθαρά τί μπορούσε να εκβιάσει τους Ρωμαίους μέσω του Ευμένου. Εδώ υπάρχει ένα προφανές λάθος στην ταξινόμηση του στρατού, με τους Οδρύσες να μνημονεύονται δις. Το πρώτο έτος του πολέμου (171) έφερε την εξασφάλιση

των νοτίων συνόρων της Μακεδονίας και μια μικρή μακεδονική νίκη στην Θεσσαλία, αλλά ο Κράσσος υποχώρησε στρατηγικά στην άλλη όχθη του Πηνειού και ήτανε μεγάλος νικητής στην μάχη της Κρανώνας, κατά την οποία η μακεδονική φάλαγγα ατυχώς συγκρούστηκε με τη ρωμαϊκή λεία που μόλις είχε κατασχεθεί. Στην αρχή του δευτέρου οι Ηπειρώτες χωρίστηκαν σε δύο μερίδες και οι Ρωμαίοι ταλαιπωρούσαν πόλεις στην ακτή της Θράκης στην αναζήτηση εναλλακτικών διαδρομών εφοδιασμού. Ήταν οπωσδήποτε καλό για τον Περσέα, αλλά υπάρχουν κενά στον Λίβιο. Ο βασιλιάς έσπευσε να κατακτήσει την Ούσκανα και προχώρησε στην Ιλλυρία, επεισόδιο το οποίο ο Worthington περιγράφει με περιστές λεπτομέρειες και όχι τελείως ακριβώς. Η Δευρίοπος εδώ τοποθετείται πολύ εύκολα. Ο Γένθιος ήθελε πολλά χρήματα, όπως ίσως και ο Ευμένης λίγο αργότερα, ενώ οι Μολοσσοί νικούσαν την άλλη μερίδα με τη βοήθεια του Περσέως, αλλά δεν μπόρεσαν να τον βοηθήσουν να επεκταθεί νοτιότερα. Ο συγγραφέας αναφέρει ένα επιπλέον επεισόδιο ως παράδειγμα για την δήθεν τσιγγουνιά του Περσέως, όταν απώλεσε την βασταρνική βοήθεια. Το 169 ο Ρωμαίος Φίλιππος κατάφερε με πολλές δυσκολίες να κατεβεί στην Πιερία από το όρος και να ξαφνιάσει τον Περσέα, όμως δεν πέτυχε πολλά. Βέβαια, δεν υπάρχει «Otobulus», μόνο «Ottolobus».

Ο τίτλος του ενδέκατου κεφαλαίου (“Dismembering Macedonia”, σσ. 221-241) δεν είναι σωστός. Το 168 στάλθηκε κατά την Μακεδονία ο Λούκιος Αιμίλιος Παύλος και κατά τους Ιλλυρίους ο Γάλλος, ο οποίος γρήγορα και εύκολα έβαλε τέλος στην μοναρχία των Αρδιαίων. Και το Αιγαίο έγινε πιο ασφαλές για ρωμαϊκές μεταφορές, ώστε να αναγκαστεί ο Περσέας να στείλει αρκετές χιλιάδες στρατιώτες μακριά από το πεδίο της κυρίας μάχης. Εκεί ο Περσέας αναχώρησε από τον Πηνειό προς την Πύδνα μετά την επιτυχή εφαρμογή σχεδίου περικύκλωσης από τους Ρωμαίους. Σε συνέχεια της μικρής παρουσίας των πηγών, ο Worthington μας ανακοινώνει ότι θα δανείσει την κλασική περιγραφή της μάχης από τον Hammond. Ο βασιλιάς έχασε την ευκαιρία να πατάξει τον Παύλο πριν στρατοπεδεύσει στα υψώματα και χρειάστηκε να ξεφύγει μετά από μέρες ένα ρωμαϊκό άλογο για να αρχίσει η μοιραία μάχη. Η τακτική της σφήνας που χρησιμοποίησε ο Παύλος του έφερε την συντριπτική νίκη σε λιγότερο από μία ώρα. Ο μακεδονικός στρατός καταστράφηκε, αλλά δεν φαίνεται πολύ πιθανό να χάθηκαν μόνο εκατό Ρωμαίοι. Ο Περσέας μαζί με λίγους δικούς του έφυγε μέσω της Αμφίπολης στη Σαμοθράκη κι εκεί παραδόθηκε μετά από ρωμαϊκό αποκλεισμό. Στον καθαρισμό που ακολούθησε στην περιοχή του Αιγαίου έχασαν όλοι, όσο και να προσπαθούσαν να εξιλεώσουν τη Ρώμη, πλην των Αθηναίων. Τότε κι ο Πολύβιος έφυγε για τη Ρώμη μαζί με πολλούς αιχ-

μαλώτους Αχαιούς. Η Ιλλυρία μερίστηκε σε τρία και λειτουργούσε περίπου σαν την Μακεδονία. Ο Παύλος ολοκλήρωσε την εργασία του εγείροντας δικό του ιππικό άγαλμα στους Δελφούς πάνω στη βάση που προοριζόταν για το άγαλμα του Περσέα. Η μάχη της Πύδνας, μαζί με το άλογο χωρίς καβαλάρη, παρουσιάστηκε σε ζωφόρο στις τέσσερις πλευρές της κολώνας. Ο Worthington σωστά παρατηρεί ότι η Ρώμη δεν ήθελε να επαναλάβει το λάθος που είχε κάνει με την Ισπανία, δηλαδή να μετατρέψει την Μακεδονία σε επαρχία, αλλά η δυναστεία των Αντιγονιδών έπρεπε να σβήσει οπωσδήποτε. Η «ελευθέρα» Μακεδονία μερίστηκε σε τέσσερις αποκλεισμένες μερίδες, με νομικό κώδικα που επιβλήθηκε από τον κατακτητή, ενώ η φιλική Ορεστίδα έμεινε ανεξάρτητη. Δεν καταλαβαίνω γιατί ο Worthington αποσιωπά την παρόμοια διαίρεση υπό τους τελευταίους Αντιγονίδες, στην οποία προφανώς βασίστηκε η αυστηρή ρωμαϊκή, ενώ παραπέμπει γενικά στο μεγάλο έργο του Χατζόπουλου. Θα ήθελα τελικά να πω ότι βρίσκω τους παραλληλισμούς με τον πόλεμο στο Ιράκ τελείως «αμερικάνικους».

Στο τελευταίο κεφάλαιο (σσ. 242-254) ο Worthington ασχολείται με την επανάσταση του Ανδρίσκου (Ψευδοφιλίππου), η οποία, όμως, δεν αξίζει να θεωρείται ως «Τέταρτος μακεδονικός πόλεμος». Από την Αμφίπολη ο εκδικητής Παύλος πήγε να ερημώσει την Μολοσσία, για να παρουσιάσει τελικά και τον Περσέα σε δεσμά κατά τον θρίαμβό του στη Ρώμη ως «Μακεδονικός». Ο συγγραφέας μάλλον δεν έπρεπε να βάλει την αποτίμηση του Περσέα στην αρχή αυτού του κεφαλαίου, αλλά στο τέλος του προηγούμενου. Πάλι κατηγορεί τον Πολύβιο και τον Λίβιο για δυσφήμιση των τελευταίων Αντιγονιδών, κάτι το οποίο δεν αρμόζει σε σοβαρό επιστήμονα. Οι όροι που έθεσαν οι Ρωμαίοι μπορεί να φαίνονται κάπως επιεικείς, όμως στην πραγματικότητα οι Μακεδόνες έπασχαν από μέσα και απ' έξω, και επιβλήθηκε χαλάρωση για να αποφευχθεί επανάσταση. Δεν είναι και πολύ απίθανο να ήταν ο Ανδρίσκος νόθος υιός του Φιλίππου Ε'. Κατάφερε να φύγει από την ιταλική πόλη όπου η γερουσία τον είχε κλείσει και με θρακική βοήθεια απελευθέρωσε την Μακεδονία. Η Ρώμη μπήκε στον Τρίτο καρχηδονιακό πόλεμο και είτε δεν μπορούσε, είτε δεν έβρισκε σοβαρό λόγο να στείλει περισσότερο στρατό στην Μακεδονία. Η λεγώνα του Θαλνά νικήθηκε εύκολα και ο Ανδρίσκος στράφηκε προς την Θεσσαλία. Ο επίσης άπειρος Μέτελλος κατάφερε να κόψει τον μακεδονικό στρατό σε δύο και να τον νικήσει δις, στην Πύδνα και στην Θράκη. Ο Ανδρίσκος παραδόθηκε κι εξαφανίστηκε από την ιστορία, ενώ ο νικητής του αναγορεύτηκε «Μακεδονικός» και έκανε θρίαμβο στη Ρώμη. Βέβαια, παραμένει άγνωστο πότε και πώς ακριβώς η Μακεδονία έγινε ρωμαϊκή επαρχία, κάτι που τεκμηριώνεται και από την στρώση της Εγνατίας Οδού

αργότερα. Σύντομα νικήθηκαν και οι Αχαιοί, κατεδαφίστηκε η Κόρινθος και διαμορφώθηκε η ρωμαϊκή επαρχία της Αχαΐας. Ήταν κάτω από την επίβλεψη του Ρωμαίου διοικητού της Μακεδονίας και διευκόλυνε τον «εξελληνισμό» του νικητή. Στο τέλος ο συγγραφέας ορθά συμπεραίνει ότι η ανύψωση της Ρώμης σε υπερδύναμη στην Μεσόγειο σήμαινε την ασταμάτητη πτώση των βασιλείων των Μακεδόνων. Απλά θέλει να πιστεύει ότι το έτος της δημιουργίας της επαρχίας είναι το 148, αλλά η Θεσσαλονίκη είναι αναμφισβήτητη ως πρωτεύουσα μέχρι και σήμερα.

Η προσθήκη παραρτήματος για τις «ψευδείς ειδήσεις» στις πηγές (σσ. 255-262), κυρίως Πολύβιο και Λίβιο, απλά δείχνει την αδυναμία του συγγραφέα να κάνει πρωτότυπη συνεισφορά στην ιστοριογραφία αυτής της περιόδου. Πρόκειται για μικρή παρουσία-

ση των διαφόρων πηγών και για επανάληψη των επιχειρημάτων για την μεροληψία των κυρίων πηγών. Η προσπάθεια να παρουσιασθούν ως διακινητές «ψευδών ειδήσεων» δεν πετυχαίνει σύνδεση με την εποχή μας και προκαλεί αρνητική αντίδραση. Ολόκληρο το βιβλίο δεν ανταποκρίνεται στην ανάγκη επανεκτίμησης των βασιλείων των δύο τελευταίων Αντιγονιδών γιατί απλά τέτοια ανάγκη δεν υφίσταται. Το μόνο που κατάφερε ο Worthington είναι να προσθέσει μία ακόμα μη ουσιώδη μονογραφία στην θάλασσα της δυτικής υπερπαραγωγής. Οι ειδικοί θα έχαναν τον χρόνο τους με τέτοιες «ψευδείς εργασίες», αλλά οι αρχάριοι σαν εμένα θα μπορούσαν να κερδίσουν πολλά. Ακολουθούν η εκτενής βιβλιογραφία και το ευρετήριο. Τα τυπογραφικά λάθη είναι λίγα και οι εικόνες οπωσδήποτε ικανοποιητικές.

Jovica Grozdanovski

ανεξάρτητος ερευνητής

